

UDK 821.163.4(497.6).09 Kulenović T.

Primljeno: 25. 02. 2021.

Stručni rad
Professional paper

Melida Travančić

DJELO KAO METAFORA MOSTA: NOVA ČITANJA OPUSA TVRՒKA KULENOVIĆA

(TvrՒko Kulenović: Ja umjetnost – djelo: Zbornik radova sa naučnog skupa održanog u Fojnici novembra 2019, ur. Edin Pabrić, Stamparija Fojnica, Fojnica, 2020)

TvrՒko Kulenović jedan je od najznačajnijih ne samo bosanskohercegovačkih nego južnoslavenskih književnika. Gotovo da nema žanra u kojem nije stvarao od romana, putopisa, eseja, scenarija, priča, radiodrama, pisao je pozorišnu, likovnu i književnu kritiku, te predavao književnost na fakultetu. Za Kulenovića književnost nije samo umijeće verbalnog svjetotvorstva, već metafora života i življenja, života kao pozornice na kojoj se sve konstantno mijenja, pozornice na kojoj je sve neizvjesno, pozornice kao metafore nepredvidivog života, ali i čovjekove prilagodbe, podnošenja nepodnošljivog. Više od četrdeset godina TvrՒko Kulenović bio je prisutan na književnoj sceni, a njegovo djelo je od samih početaka privlačilo i čitatelje i književne znalce. O njemu i njegovom radu napisan je, za naše prilike, veliki broj književno-kritičkih tekstova, eseja i studija. Pored romana¹, koji su i najviše opservirani, tu su eseji i putopisi koji se iznova čitaju i analiziraju. Najmanje se pisalo o njegovim radovima iz oblasti teatrologije, premda Muhamed Dželilović upozorava da su upravo njegove knjige *Teorijske osnove modernog evropskog i klasičnog azijskog teatra* i knjiga *Pozorište Azije, Indija i umjetnost...* uz druge kraće radove na ove teme „pre-

¹ TvrՒko Kulenović je napisao četiri romana: *Čovjekova porodica*, *Kasino*, *Jesenja violina* i *Istorija bolesti*, dvije knjige pripovjedaka: *Trag crne žuči* i *Karavan*, te pet knjiga putopisa: *Odanost jugu*, *Pejsaži zrelog doba*, *Putovanje*, *Majka voda* i *Mehanika fluida*.

usmjerile našu tadašnju teatrološku misao prema najsavremenijim tokovima prakse i teorije te najstarije i najpopularnije performativne umjetnosti“ (20).

Na književno-kulturnoj manifestaciji „Susreti Zija Dizdarević“ u Fojnici praksa je da svake godine bude održan naučni skup posvećen nekom od istaknutih bosanskohercegovačkih književnika², a cilj skupa jeste okupiti značajna imena iz svijeta nauke o književnosti, te dati recentna čitanja naših klasika, otvarajući nove književnoznanstvene dijaloge. U Fojnici je 2019. održan skup o djelu Tvrтка Kulenovića³, dok je godinu dana kasnije (2020) objavljen i zbornik radova naslovljen *Tvrтко Kulenović: Ja umjetnost – djelo* (priredio Edin Pobrić), koji je podijeljen na sedam cjelina “Drama i teatar”, “Roman”, “Putopis”, “Priča”, “Poetika i stil”, “Esej – filozofija književnosti” i “Bibliografija”, obuhvatajući tako cjelokupni autorov opus. Riječ je o zbiru od deset tekstova (uključujući i biobibliografiju) sa širokim rasponom tema. Pored književnog stvaralaštva prikazuje se i kontekst u kojem je Kulenović živio i djelovao, govori se o funkciji kritike te se prate promjene paradigmi tumačenja. Zbornik donosi i prva obuhvatnija tumačenja dijela njegovog opusa posvećenog proučavanju drame i pozorišta, o čemu piše Muhamed Dželilović. U Kulenovićevom fokusu jesu pitanja odnosa teatra kao performativne umjetnosti i tradicionalne evropske kulture izgrađene na dihotomijama i krutim binarnim opozicijama. Prema Dželiloviću, Kulenovićevi teatrološki prilozi umnogome osvjetljavaju i njegovo književno stvaralaštvo, kao i njegov književnoteorijski i književnohistorijski opus, pa je utoliko važnije i ovaj segment njegovog rada seriozno sagledati i analizirati. Također, rijetko se pisalo o Kulenovićevim radiodramama (*Smrt na fotografiji* i *Smrt u Sarajevu*) koje u Zborniku, u jednom širem kontekstu, posmatra Fahrudin Kujundžić ukazujući na brojne autoreferencijalne elemente u njima, propitujući odnos između stvarnosti i umjetnosti kroz prizmu moderne i postmoderne misli, te, na koncu, konstatirajući da u „Kulenovićevoj književnosti možemo prepoznati svojevrsno manirističko sklonište evropske kulture“ (Kujundžić, 55).

Roman *Istorija bolesti* kao motrenje života kroz leću smrti u fokusu je rada Andrijane Kos-Lojtnan, dok su o putovanju kao drugoj metafori u Kulenovićevom djelu pisale Alma Denić-Grabić i Šeherzada Džafić. Kulenovićeva putovanja nisu

² U novim čitanjima klasika bosanskohercegovačke književnosti na Književnim susretima Zija Dizdarević od 2007. do 2018. govorilo se o djelima Čamila Sijarića, Derviša Sušića, Branka Čopića, Alije Isakovića, Zuke Džumhura, Vitomira Lukića, Hasana Kikića, Mirka Kovača, Meše Selimovića, Zije Dizdarevića, Skendera Kulenovića i Isaka Samokovlje.

³ Ovo je drugi naučni skup posvećen stvaralaštvu Tvrтка Kulenovića. U Sarajevu je 2009. organiziran skup „Čovjekova porodica“ na kojem su stručnjaci iz zemlje i regiona govorili o značaju njegova djela. Skup je održan u organizaciji BKZ „Preporod“ uz pomoć PEN Centra BiH, Međunarodnog centra za mir i časopisa Odjek, u kojem su i objavljeni radovi izlagani na skupu.

obična, to su putovanja kroz različite kulture, kroz vrijeme i prostor. Autora zanima, kako sam naglašava, proces putovanja. Za njega je putovanje književni izazov koji „oblikuju intertekstualnost, esejistički diskurs o književnosti i kulturi“, a odlikuju ga „karakteristike, kao što su hibridnost (kontrapunkt esejističkog, putopisnog i pripovjednog diskursa), metatekstualnost, enciklopedičnost, montažiranje, a potom i krovne teme/fenomen putovanje – a koje će obilježiti i njegova kasnija djela“ (Denić-Grabić, 118)

Danas se neprestano naglašava da postmoderna kultura nije monistička i monološka, nego pluralistička i dijaloška. U književnosti te promjene mnogo jasnije vidimo, od interkulturalnog dijaloga, autotematizacije, do pomjeranja i prožimanja žanrova unutar jednog teksta. Upravo o tome piše Enver Kazaz nastojeći prikazati razlike u poetičkim modelima Kulenovićeve proze s fokusom na knjige *Trag crne žuči* i *Karavan* koje u svojim „proznim modelima pokazuju i poetički prelaz iz postmodernizma u novu osjećajnost i novorealizam“ (145). Poetici i stilu Tvrтка Kulenovića posvećena su dva značajna teksta Marine Katnić-Bakaršić i Davora Beganovića, kao i tekst „Esej kao razgovor svjetova Istoka i Zapada“ Edina Pabrića. Značaj Zbornika na svoj način ovjerava bibliografija koju je priredila Minela Đelmo.⁴

Ukupno gledano, Zbornik resistematizira djelo ovog svestranog umjetnika unutar tokova savremene bosanskohercegovačke književnosti. Zajednički imenitelj svih tekstova je odnos književnog teksta i „ja“ tog teksta. Takav odnos između teksta i „ja“ teksta, bio on eksplicitan ili implicitan, i jeste jedan od osnovnih modusa u savremenom tumačenju književnosti, a taj je aspekt istaknut i u naslovu Zbornika. Prema riječima Edina Pabrića: „Kulenovićevo *ja* omogućilo je piscu Kulenoviću da ostvari jednu vrlinu za kojom književnost oduvijek čezne, a nije baš uvijek mogla da je dotakne (uspio je to, između ostalih, Dante) – iskrenost, doslovna autentičnost i dokumentarnost. Kulenovićevo *ich*-forma u njegovim romanima nije, ustvari, nikakva forma nego duboki sadržaj teksta, ona je Kulenovićevo odnose prema životu. A taj odnos prema životu u njegovim romanima, pripovijetkama, putopisima i radio-dramama možda i najbolje potcrtava upravo njegova esejistika“ (222).

Radovi zastupljeni u Zborniku plod su istraživanja, poznavanja ranije objavljenih tekstova, analize i interpretacije. Posebna vrijednost Zbornika jeste u činjenici da je istodobno namijenjen i širem krugu čitatelja, ali prije svega studentima književnosti, dramskih umjetnosti, kao i istraživačima i akademskoj zajednici. To je vidljivo iz

⁴ Kako stoji u napomeni, ovaj članak je dio magistarskog rada pod naslovom *Model personalne bibliografije na primjeru bibliografije Tvrтка Kulenovića*. Rad je odbranjen na Filozofskom fakultetu u Sarajevu 5. 9. 2018., a bibliografija Tvrтка Kulenovića objavljena je i u: *Bibliografije članova Odjeljenja humanističkih nauka ANUBiH*. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 2017: 113-171.

strukture knjige: uvodni tekst je o Tvrtku Kulenoviću, sa osnovnim podacima o njegovom radu, objavljenim knjigama, nagradama i društvenom angažmanu, zatim slijedi dio u kojem je devet naučnih radova, popraćeni obiljem referenci, što čitatelju eruditi omogućava daljnje samostalno istraživanje, i na koncu bibliografija.

Naznačeni metodološki okvir omogućio je da pristupi Kulenovićevu djelu budu sprovedeni na specifičan način. Autore zanima na koji način Kulenović konstruirao reprezentacije svijeta i šta to za njega znači, uvijek imajući na umu da književnost jest važna u konstruiranju individualnih i kolektivnih identiteta. Propitujući jezik, stil, forme, zatim intermedijalnost, intertekstualnost, autoreferencijalnost, interkulturalnost, tradiciju i savremenost, postmoderna pomjeranja žanra, autori otvaraju i ona danas najaktuelnija pitanja: odnos prema prošlosti, prema ratu 90-ih, poslijeratnoj stvarnosti i njenim traumama te novim društvenim ritualima. U stvaralaštvu Tvrtka Kulenovića stvarnost je istovremeno uvjerljiva i autentična, fluidna i nestvarna. On vodi dijalog sa sobom i kulturom u kojoj živi, ali i s drugim zemljama i kulturama, nastojeći odrediti svoje mjesto u rasredištenom Svijetu i koordinate tog i takvog Svijeta u identitetskim konfiguracijama savremenog čovjeka. Odgovore na ova pitanja Kulenović traži u svemu što je pisao, od romana, radiodrama, putopisa do rubnog žanra kakav je scenarij za film, da bi sve bilo zaokruženo esejima koji u sebi uključuju „romaneskno i poetsko, muzičko i dramsko, likovno koliko i filmično (...) U tom smislu, njegova esejistika, kojom su prožeti svi nabrojani žanrovi, može se s jedne strane čitati kao poetska sublimacija cjelokupnog njegovog djela, a sa druge strane, može se čitati i kao priprema za njegove romane, putopise i radio-drame“ (Pobrić, 221). Na istome tragu dalo bi se zaključiti da inovativnost ovoga Zbornika korespondira sa inovativnošću djela Tvrtka Kulenovića, koje je metafora mosta između različitih kultura i različitih literarnih žanrova.

I na samome kraju, jedna primjedba uredniku, redakciji i izdavaču Zbornika, koja ne umanjuje njegov supstancijalni značaj, ali upravo iz tog razloga smatramo neprimjerenom loše ili nikako urađenu lekturu pojedinih objavljenih tekstova.

Adresa autorice
Authors' address

Melida Travančić
Centar za kulturu i obrazovanje Tešanj
travancicmelida@gmail.com